

ПРОЕКТЪТ НА ВАСИЛ Д. СТОЯНОВ ЗА НОВИ ГРАНИЦИ НА БАЛКАНИТЕ ОТ 1863 г.

Драгомир Йорданов

VASIL D. STOYANOV'S 1863 PROJECT FOR NEW STATE BORDERS ON THE BALKANS

Dragomir Yordanov

Abstract: *This article is concerned with a certain project, developed in 1863 by Vasil D. Stoyanov and first printed in the Czech publication "Národní Listy". The project's aim was for the Ottoman rule over the Balkan Peninsula to be brought to an end and replaced by a free Bulgarian state of considerable size bordering on four seas – the Adriatic, the Aegean, the Sea of Marmara, and the Black Sea. The Greek and Serbian states would have received a threefold increase in territory. Due to its wildly unrealistic nature, the project fell into obscurity and remained virtually forsaken for a long time. Nonetheless, it had the important distinction of being the first Bulgarian project in modern history to delineate in some detail the borders of a future Bulgarian state.*

Keywords: Vasil Stoyanov; project; new state borders; Balkans; large Bulgarian state

---

В началото на 60-те години на XIX в. въпросът за бъдещото освобождение на България придобива все по-голяма актуалност, особено на фона на някои важни събития в Европа и на Балканите. Тогава във връзка с него за пръв път възниква и един друг важен въпрос – какви ще бъдат границите на бъдещата свободна българска държава. Всъщност той е ключов, защото от него до голяма степен зависи бъдещето на България и на българския народ. По онова време въпросът все още не е поставен на дневен ред, но е ясно, че един ден неизбежно ще бъде. И затова е важно Великите сили да бъдат предварително запознати с българското становище по него.

Въпросът постепенно започва да интересува част от българските борци за свобода, в резултат на което е засегнат в една или друга степен в различни български проекти, документи и публикации от 60-те години. Един от първите проекти (а най-вероятно и най-старият) е дело на Васил Димитров Стоянов (1839–1910). Възрожденецът е добре познат на историците и литераторите, но по принцип в научните публикации се акцентира върху неговата книжовна дейност, и особено върху ролята му за основаването на Българското книжовно дружество в Браила през 1869 г. Неговият принос в борбата за национално освобождение е по-слабо изследван.

Стоянов извършва значителна политико-пропагандна дейност в полза на българската национална кауза по време на своето пребиваване в гр. Прага през периода 1858–1868 г. Един от най-важните моменти в нея е изработването и

публикуването на 28 ноември 1863 г. в пражкия вестник „Народни листи“ на един негов проект за установяване на нови държавни граници на Балканите (който обаче не е подписан с неговото име, а само с инициала „В“). Стоянов пръв сред българските революционни дейци осъзнава нуждата не просто от повдигане на въпроса за границите, но и от тяхното по-точно очертаване. И не само лично ги очертава, но дори ги публикува в пресата, чрез което те достигат до широка читателска аудитория.

Чрез проекта Стоянов предлага своята лична гледна точка по въпроса за границите на България. Той избира те да бъдат максимално широки, което не е учудващо предвид особеностите на тогавашната епоха, т. е. наличието на подобни максималистични проекти и у други народи. Интересното е, че дълго време никой друг българин не последва неговия пример – проекти с по-точно очертани граници на България се появяват едва през 1876 г. по времето на Голямата източна криза, цели 13 години след отпечатването на неговия проект.

Но Стоянов проявява още по-голяма смелост – в своя проект предлага нови граници и на останалите балкански държави (т.е. цялостна промяна на политическата карта на Балканския полуостров), което прави документа твърде мащабен и амбициозен. Вероятно той цели да впечатли читателите (и особено управляващите среди във Великите сили, по-конкретно тези в Австрия) и да предизвика отзвук. Подобни мащабни български проекти от онова време практически липсват – всички проекти, изработени до Освобождението, разглеждат единствено границите на бъдеща свободна България.

В началото на 60-те години на XIX в. Европа е неспокойна, борбите на отделните нации за национално освобождение или обединение се засилват. През 1860 г. е осъществено обединението на Италия, на дневен ред е поставен въпросът за евентуалното обединение и на Германия. В началото на 1863 г. в частта от Полша, владяна от Русия, избухва мощно полско освободително въстание, потушено с цената на големи усилия.

Неспокойно е и на Балканите. През 1861 г. в областта Херцеговина избухва антиосманско въстание. В периода 1861–1862 г. (като следствие от въстанието) се води поредната война между Черна гора и Османската империя. През юни 1862 г. възникват събитията в Белград (превземането на турската крепост от сърбите с помощта на Първата българска легия), които едва не довеждат до сръбско-турска война. През 1859–1861 г. е осъществено обединението на княжествата Влашко и Молдова в новата национална държава Румъния. През 1863 г. започват преговори между Англия и Гърция за съдбата на Йонийските острови (предадени на следващата година от Лондон на Атина). Същата година се провеждат сондажи за създаването на евентуален съюз между Сърбия, Черна гора и Гърция, насочен срещу Османската империя (сърбите изпращат българския революционер Георги Ст. Раковски да преговаря от тяхно име с черногорците и гърците).

Действията на балканските държави водят до активизиране и на българите, които започват да търсят начини за постигане на своето освобождение.

През 1862 г. в българските земи е организирана т. нар. Хаджиставрева буна. В началото на 60-те години се засилва и църковната борба на българския народ (през 1860 г. е т. нар. „Български Великден“ – фактическо едностранно обявяване на българска църковна независимост).

Възможно е поне част от изброените по-горе събития да са повлияли на Стоянов да изработи и публикува своя проект за нови граници на Балканите от 1863 г.

Васил Д. Стоянов е роден на 28 юни 1839 г. в с. Жеравна, Котленско. Първоначално получава килийно образование в родното си село, а през 1846–1847 г. учи в местното основно училище. През пролетта на 1849 г. по негова молба баща му го отвежда да продължи своето образование в гр. Шумен. През пролетта на 1850 г. е приет в местното взаимно училище. В периода 1851–1853 г. учи в шуменското класно училище, където му преподават учителите Сава Доброплодни, д-р Иван Богоров и др. През периода 1853–1856 г. училището е затворено поради Кримската война и Стоянов е принуден да работи на различни места в града, за да се издържа. Тогава заедно с него е верният му приятел Васил Друмев (бъдещият митрополит Климент). През периода 1856–1857 г. Стоянов учи във възобновеното училище, приело името „Преславско-Шуменска гимназия“. През 1857 г. завършва 3 клас на гимназията с отличие и заедно с Друмев е избран от училищното настоятелство за помощник-учител. Той преподава в училището през периода 1857–1858 г. През 1858 г. с помощта (и препоръките) на учителя от гимназията Йосиф Майснер (Милованович) Стоянов заминава да учи в Чехия (тогава част от Австрия), за което има голямо желание. През 1859 г. след успешно издържан изпит е приет в Академичната гимназия в гр. Прага, където учи до 8 клас. През 1851 г. става член на чешката народно-гимнастическа организация „Сокол“.

През 1862 г. отива за кратко в Белград и става свидетел на битката на Първата българска легия с турския гарнизон (той установява контакт с нейния водач Георги Ст. Раковски още през 1859 г.) [**Васил Димитров Стоянов (кратки животописни бележки...)**. 1910, с. 6–7; 10]; [**Стоянов, Васил (Велко) Димитров (Пометков)**. 1988, с. 627–628]; [**Стоянов, Васил (Велко) Димитров**. 2000, с. 261–262].

Стоянов се проявява като любознателен ученик, той чете много и придобива сериозни познания. Особено много се интересува от етнография, история, география, демография и картография. Вероятно за възникването у него по-специално на интереса към картите роля изиграва неговият учител д-р Иван Богоров, който е един от основоположниците на географията в България. В Прага Стоянов има благоприятната възможност да ползва обширна съвременна западна литература, която му е била недостъпна в Шумен (включително и картографски материали), което му помага да увеличи значително своите познания и компетентност. През 1863 г. (на 24-годишна възраст) той дори издава сам географска карта на Европейска Турция, което малцина тогавашни българи могат да направят. С годините Стоянов придобива специализирани

познания за целия Балкански полуостров, той е много добре запознат с неговата история, география и етнография, което е от голяма полза за неговата политико-пропагандна дейност. Затова не е учудващо, че именно той изработва проект за нови граници на Балканите през 1863 г.

В Прага Стоянов развива активна дейност, чиято цел е да подпомогне освобождението на България. Той публикува в различни чешки вестници многобройни материали, посветени на българския народ и Източния въпрос. Като запознава чехите (и поданиците на Австрия като цяло) с положението в българските земи, Стоянов иска да създаде у тях симпатия към страдащите българи и тяхната национална кауза, и до голяма степен успява.

Българският автор Владимир Пенчев пише следното за неговата дейност в Прага: „Но тъкмо В. Д. Стоянов е човекът, който успява да се потопи в атмосферата на тогавашния чешки обществен живот и да извлече от това максимални дивиденди за пропагандата на българщината“. Пенчев цитира чешкия в. „Моравска орлице“, в който е упоменато, че: „Стойанов много бързо станал широко известна и обичана личност. Едва ли е имало тогава национална проява, в която той да не вземе участие. Огнените му речи, в които разказвал за страданието на подбалканските славяни и ратувал за славянско единство, срещнали бурно одобрение“. Пенчев пише още: „Анализът на дейността на В. Д. Стоянов през тези години показва, че той има вече такова място в чешкото общество и сред българските емигранти, което му позволява да предприеме широкомащабни инициативи и да бъде в средата на обществения интерес. Той практически е близък и се познава с редица изявени български и чешки политически, обществени и културни дейци, с редица видни представители на славянските национални движения и на славянската наука и култура“ [Пенчев, В. 1994, с. 63–65].

Според българския историк Елена Хаджиниколова: „В Прага Васил (Велко) Димитров Стоянов (Пометков) обаче се превръща от обикновено момче, син на беден овчар от Жеравна, в политически деец от европейски мащаб. В Чехия той формира своята идеология, която му помага по-късно да заеме важно място сред изтъкнатите дейци на Българското възраждане“ [Хаджиниколова, Е. (съст.), 2004, с. 10].

За първи път проектът от 1863 г. е публикуван частично на български език от чешкия изследовател Вацлав Жачек в една негова студия от 1963 г., посветена на живота и дейността на Васил Стоянов в Чехия. Той публикува по-конкретно описанието на границите на бъдеща свободна България и преразказва описанието на новите граници на Сърбия. Но не прави по-обширен коментар, пише само, че Стоянов: „...дава бегла скица на размерите на обновена България според националните граници“. И допълва: „Така голяма свободна България после трябвало да образува федеративна държава със Сърбия“ [Жачек, В. 1963, с. 83].

В по-ново време проектът е публикуван, преведен цялостно на български език, в том 1 на съчиненията на Стоянов, излязъл през 2001 г. (със съставителите Дочо Леков и Венцеслава Бехиньова). Той е озаглавен „Как управляващите

европейски сили биха могли да разрешат и напълно уредят Източния въпрос“. Представлява писмо, изпратено от Цариград, подписано с инициала „В“. Публикуван е в бр. 278 на чешкия в. „Народни листи“ от 28 ноември 1863 г. (на с. 2). Самият Стоянов го нарича „план“ (в последното изречение на документа) [**Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.). а** – Т. 1, 2001, с. 78–79].

В предговора на изданието („Непознатият Васил Димитров Стоянов“) неговите съставители коментират съвсем лаконично проекта и пишат, че в него: „...България е посочена в много широки граници“ [**Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.). а** – Т. 1, 2001, с. 78–79].

Проектът е споменат в публикации на някои български и чужди автори (главно литератори), но не е подробно анализиран. До момента не му е отделено сериозно внимание от страна на българските историци, не е осъзната неговата важност. В настоящата статия той е подробно анализиран, главно от гледна точка на очертаните в него нови държавни граници на Балканите (с особен акцент върху границите на свободна България). В нея също така за пръв път е предложено неговото картиране, което е важно, защото визуализацията предлага една по-различна гледна точка, която понякога води до съвсем нови и дори неочаквани изводи.

Когато се разглежда проектът, на първо място е необходимо да бъдат предоставени сигурни доказателства за авторството на Стоянов, защото той е подписан само с инициал. В случая е особено важно да се установи какво пише за него самият възрожденец.

В писмо до чешкия деец Йозеф Вацлав Фрич от 10 ноември 1863 г. Стоянов пише: „Кореспонденциите от Цариград със знака „В“ в „Народни листи“, публикувани неотдавна, после „Гласът на България към Европа“, публикуван в „Глас“, също „Гласът на Балканския полуостров към Европа“ в края на април т.г. са публикувани от мен“ [**Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.). б** – Т. 2, 2001, с. 249].

Тук е важно да се отбележи, че проектът представлява заключителната част от цяла поредица материали, посветени на българите и Източния въпрос, публикувани през 1863 г. от Стоянов във в. „Народни листи“ с инициала „В“.

В една своя рецензия на статия, публикувана през 1888 г. в „Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец“, Стоянов пише: „Ала с една своя дописка, изпратена уж от Цариград и обнародвана към края на 1863 г. в “Národní Listy”, възбудихме силно духовете на всички държавни и обществени мислители в Австрия за предстоящата участ на народите на Балканския полуостров“ [**Стоянов, В. Д. 1888 а. Бележка...**, с. 1001].

През 1921 г. синът на Стоянов – Димитър Василев, пише в една своя статия, посветена на живота и дейността на неговия баща: „...той публикувал в същия вестник една оригинална дописка – уж като писана и изпратена от Цариград – с подпис „В“ в “Národní Listy”, 1863, бр. 278, в която между другото се засяга въпроса, как да се ликвидира турското господство в Европа и как да се подели Балканският полуостров между разните народности...“ [**Василев, Д. 1921**, с. 260].

Дочо Леков и Венцеслава Бехиньова пишат: „След завръщането си от Белград през есента на 1863 г. той (Стоянов – *б.а., Д.Й.*) публикува още няколко статии за положението в България. Първите две са обнародвани с инициала „В“, който срещаме и в ръкописните му чернови“ [Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.). а – Т. 1, 2001, с. 25]. Те допълват: „Съдържанието на публикацията (проектът – *б.а., Д.Й.*) съвпада със съдържанието на други политически статии на Стоянов“ [Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.). а – Т. 1, 2001, с. 255].

Като цяло по-голямата част от българските автори не се съмняват, че Стоянов е автор на проекта. Мотивите възрожденецът да използва само инициал са разбираеми – отпечатването на документа с неговото истинско име вероятно би му създавало сериозни проблеми както в Австрия, така и в Османската империя.

Важно е да бъде разгледан и въпросът под чие влияние възрожденецът изработва своя проект. Както е известно, по онова време той се познава с видния български революционен водач Георги Ст. Раковски и му се възхищава, поради което може да се приеме, че претърпява известно влияние от него. Но е трудно да се установи неговата степен. По този повод Дочо Леков и Венцеслава Бехиньова пишат: „При проследяване влиянието на Раковски върху политическите възгледи на Стоянов трябва да бъдем внимателни. В. Д. Стоянов наистина изпитва въздействие от страна на редактора на „Дунавски лебед“. Раковски е бил добър политик и е умее да защитава идеите, които са били идеи на неговото време“ [Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.). а – Т. 1, 2001, с. 255].

Тук възниква въпросът дали проектът на Стоянов от 1863 г. е изработен по съвет (или поръчение) на Раковски. И има ли големият български революционер пряко участие в създаването му? Според мнението на автора на настоящата статия документът е написан в типичния стил на Стоянов, познат и от други негови публикации, и тематиката му точно съответства на неговите познания, интереси и възгледи, така че тук едва ли може да се говори за пряка намеса на Раковски (възможно е само негово косвено влияние).

В проекта на Стоянов прави впечатление това, че авторът поддържа идеята за създаването на сръбско-българска (т.е. южнославянска) федерация, както и тази за балканска конфедерация. По този въпрос чешкият изследовател В. Жачек пише: „...плановите за балканска федерация, идеята която се заражда в Сърбия още през четиридесетте години (Гарашанин), но едва в ръцете на (княз – *б.а., Д.Й.*) Михаил Обренович придобива голяма бойкост и спечелва ръководителите на българското национално движение, както и черногорците и гърците. Пътят към нейното осъществяване трябвало да проправи една голяма освободителна война на всички балкански народи срещу Турция. Оттук големият интерес към тая идея сред българите, оттук голямото значение, което ѝ приписва Стоянов, който репродуцира това, което научава от българския печат и от приятелите си“ [Жачек, В. 1963, с. 83].

Жачек прилага следния цитат от Стоянов, в който последният приветства идеята за сръбско-българска федерация: „Тази идея така оживя у нас и пусна корени така дълбоко в сърцата ни, че с нищо не може да се прогони.

Тя е единствената спасителна и благотворна наша звезда, нашият единствен и най-скъп лозунг. Тази идея е основа за разрешаването на Източния въпрос“ [Жачек, В. 1963, с. 83].

Явно по онова време Стоянов искрено вярва във възможността Сърбия да помогне за освобождението на България. И не е единственият – на мнозина тогавашни българи идеята за сръбско-българска федерация се струва напълно осъществима.

Засега не е доказано дали възрожденецът е бил повлиян от други тогавашни проекти за нови граници, изработени от славянски или други автори, и дали е заимствал определени положения от тях. Но е напълно възможно да е имало подобно влияние.

Според проучването на автора на настоящата статия проектът на Стоянов е негово лично дело и инициатива, той не е упълномощен да го изработи и публикува нито от някаква българска революционна организация, нито от други представители на българския народ. И документът никога не става програма на българските революционери, която те да следват и отстояват. Той фактически остава непознат на огромната част от тогавашните българи, защото е публикуван в Чехия на чешки език. Освен това по онова време максимализмът не е популярен сред българите. Той се изповядва само от тесен кръг хора, които нямат ръководна роля или влияние. Поради тази причина, дори и да беше станал широко известен, проектът трудно щеше да спечели подкрепа.

Като цяло проектът на Васил Стоянов от 1863 г. не е голям, състои се само от 4 точки. В т. 1 се казва, че за да се постигне траен мир и спокойствие в Югоизточна Европа (и да се разреши бързо и окончателно т. нар. Източен въпрос) е необходимо цялостното ликвидиране на османското господство там. Това трябва да се осъществи чрез въстание на поробените християни. За да постигне успех, е необходимо Великите сили да не се намесят в полза на Османската империя. Когато господството на последната бъде премахнато, на Балканския полуостров ще бъдат установени нови държавни граници [Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.). а – Т. 1, 2001, с. 78].

В следващите 3 точки са описани новите граници на балканските държави. В проекта е най-важна точка 2, в която са описани бъдещите граници на България и Сърбия.

а) Граници на България

В т. 2 на проекта първоначално са описани границите на България:

„Българското царство би се състояло от следните земи: така наречената „провинция България“ (тогава това е събирателно название на трите историко-географски области Мизия, Софийско и Поморавието – б.а., Д.Й.) заедно с цяла Добруджа; цяла Тракия без Цариград и неговата област; цяла Македония и Южна Албания (всъщност Централна Албания – б.а., Д.Й.) чак до устието на р. Боюса (Воюса, дн. Вьоса – б.а., Д.Й.) в Адриатическо море, оттам в посока право на север до град Драч (дн. Дуръс – б.а., Д.Й.) на същото море, от Драч на североизток до град Дибри (дн. Дебър – б.а., Д.Й.) на река Черна Дрина (Черни

Дрин – б.а., Д.Й.), където именно се доближаваме до албанско-македонската граница (тук се има предвид границата между историко-географските области Албания и Македония – б.а., Д.Й.)“ [Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.). а – Т. 1, 2001, с. 78–79].

По-нататък в проекта е описана малко по-подробно границата между България и Сърбия (от север на юг): „...по коритото на българската Морава (р. Българска Морава, наричана днес от сърбите Южна Морава – б.а., Д.Й.) в посока югозапад и по-нататък чак до град Качаник, лежащ в полите на Шар планина... от Качаник в посока на запад–юг по протежение на веригата на Шар планина и по-нататък чак до град Дибри (дн. Дебър – б.а., Д.Й.), и оттам право на запад до Драч на Адриатическо море“ [Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.). а – Т. 1, 2001, с. 79].

През 1888 г. в една своя публикация Стоянов пише следното за границите на България според проекта: „Българската държава да обема Северна България от Ниш и р. Тимок до Черно море и цяла Добруджа до самото устие на Дунава, цяла Македония и средня Албания до гр. Драч на Адриатическо море, цяла Тракия без Цариград и околността му“ [Стоянов, В. Д. 1888 а. Бележка..., с. 1002].

Обобщено накратко, според проекта бъдещата свободна българска държава обхваща историко-географските области Мизия (с Добруджа), Софийско, по-голямата част от Поморавието (с изключение на една ивица западно от р. Българска Морава), почти цяла Тракия (с изключение на Цариградския полуостров), цяла Македония и Централна Албания. Тя граничи с 4 държави и 4 морета. Държавите са Румъния (на север), Сърбия (на северозапад), Гърция (на югозапад) и Свободния град Цариград (на югоизток). Моретата са Черно (на изток), Мраморно (на югоизток), Егейско (на юг) и Адриатическо (на запад).

б) Граници на Сърбия

Те са описани в т. 2. на проекта. Според него Сърбия получава сериозно териториално разширение на запад и юг, присъединявайки историко-географските области Босна (с изключение на Турска Хърватия), Херцеговина, Южна Далмация (с Дубровник и Бока Которска), Новопазарския санджак, Косово, Метохия, малка ивица от Поморавието (западно от р. Българска Морава), Северна Албания и държавата Черна гора (която е ликвидирана). Така тя присъединява почти всички населени с преобладаващо сръбско население територии на Балканите (но в нея влизат също така и някои територии, в които доминират други етноси – хървати, бошняци, албанци, българи и др.) и придобива широк излаз на Адриатическо море, какъвто преди това не е имала. Нейните придобивки са главно за сметка на Османската империя.

в) Граници на Гърция

Те са описани в т. 3 на проекта. Подобно на Сърбия, тя също регистрира сериозно териториално разширение (във всички посоки), присъединявайки историко-географските области Епир и Тесалия, Южна Албания, Йонийски-

те острови, Егейските острови, о. Крит (Кандия) и западното крайбрежие на Мала Азия. В по-голямата си част това са територии с преобладаващо гръцко население. Нейните придобивки също са главно за сметка на Османската империя.

г) Австрия

Според т. 2 на проекта, ако Виена е съгласна, отстъпва Южна Далмация на Сърбия, но получава като компенсация Турска Хърватия (по онова време част от османските владения в Босна).

д) Цариград

Неговата бъдеща съдба е описана в т. 4 на проекта. Според него Цариград заедно с прилежащата му околност (Цариградският полуостров) става свободен град под защитата на Великите сили. В него влиза и азиатската (източната) част на Дарданелите.

В проекта не се споменава нищо за Румъния, което най-вероятно означава, че нейните граници остават непроменени.

Когато става дума за румънската държава обаче е необходимо да се отбележи, че в своя коментар от 1888 г. Стоянов пише, че Румъния трябва да обхваща „Влахия и Молдавия с Буковина заедно“ [Стоянов, В. Д. 1888 а. **Бележка...**, с. 1002].

По онова време (към 1863 г.) Влашко и Молдова вече са обединени, но интересното е, че възрожденецът споменава за присъединяването към тях и на областта Буковина. Тогава тя е част от Австрия, присъединена е към нея през 1775 г. за сметка на княжество Молдова. В отпечатания във в. „Народни листи“ текст на проекта от 1863 г. обаче подобно положение липсва, в него изобщо отсъства точка, посветена на Румъния. Възможно е да е имало такава точка в някакъв първоначален вариант на проекта, която впоследствие (преди отпечатването) да е отпаднала. Може би отначало Стоянов е желал да предостави някаква територия и на Румъния, за да не бъде тя пренебрегната на фона на голямото териториално разширение на останалите балкански държави, но впоследствие да се е отказал, защото загубата на Буковина неизбежно ще ошети Австрия, а последната не може да получи никаква компенсация заради нея (за разлика от случая с Южна Далмация).

В т. 2 на проекта се казва, че България и Сърбия може да образуват федерация, на която Стоянов е горещ привърженик. В т. 4 се казва, че на Балканите може да се създаде и конфедерация, включваща Българо-сръбската федерация, Румъния и Гърция.

Важно е да се отбележи, че според проекта България е монархия – царство [Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.). а – Т. 1, 2001, с. 78–79].

В обобщение трябва да се отбележи, че според проекта на Стоянов:

1. Възникват две нови държави на Балканите – България и Свободният град Цариград. Българската държава е с много обширна територия и притежава излаз на 4 морета.

2. Две от съществуващите тогава балкански държави – Сърбия и Гърция, получават сериозно териториално разширение (главно за сметка на Османската империя).

3. Черна гора е ликвидирана като самостоятелна държава (присъединена е към Сърбия).

4. Османската империя изгубва всички свои европейски владения, които са разделени между балканските държави (като най-голямата част от тях влиза в границите на новосъздадена България). Тя губи дори своята столица Цариград.

5. Албанските земи са поделени между България, Сърбия и Гърция.

Гореописаните положения променят радикално не само политическата карта на Балканите, но и геополитическата ситуация в региона. Като главният печеливш от евентуалната реализация на проекта е България, която става най-голямата и най-силна балканска държава, тя се превръща в ключов фактор на полуострова, с който балканските държави и Великите сили трябва да се съобразяват.

В проекта на Стоянов новите граници са очертани главно на базата на националния принцип (набиращ голяма сила по онова време), но той е съчетан и с други принципи – например икономическия, историческия и военностратегическия, което е особено видно при границите на България. Тоест националният принцип е приложен само частично, главно заради твърде обширните граници на България и пренебрегването на албанците.

Новите граници показват, че Стоянов е запознат с териториалните претенции на балканските държави.

Ако се разгледа отделно бъдещата българо-сръбска федерация, тя има площ 358 000 кв.км и се разпростира от Адриатическо до Черно море и от реките Сава и Дунав до Егейско и Мраморно море. Заема по-голямата част от Балканския полуостров (около 70% от него) и има компактна територия, като нейната мощ е по-голяма от тази на самостоятелна България. Вероятно тя представлява някаква ранна форма на Югославия, състояща се обаче само от две федеративни единици – България и Сърбия. Тук възниква въпросът дали в бъдещата федерация България няма да играе водеща роля поради факта, че е по-голямата и по-силна федеративна единица?

Получава се така, че заради своята големина и важност българо-сръбската федерация всъщност заменя Европейска Турция (с която е много сходна по площ и териториален обхват) и вместо османска хегемония на полуострова се налага южнославянска такава – положение, което не би било одобрено както от останалите неславянски балкански държави, така и от Великите сили.

В началото на 1863 г. Стоянов издава в гр. Прага географска карта на Европейска Турция на чешки език (една от най-ранните български карти през Възраждането) – „Evropské Turecko, Černa hora, Řecko a Jonské ostrovy“. Sestavil a npravit Vasil D. Stojanov v Praze 1863 („Европейска Турция, Черна гора, Гърция и Йонийските острови“). Съставил и направил Васил Д. Стоянов

в Прага 1863). Възможно е да съществува (или да е съществувал) екземпляр от нея, в който да са очертани новите граници на Балканите според неговия проект от ноември същата година, защото названията на фигуриращите в текста на последния гранични географски обекти почти напълно съвпадат с тези на някои обекти в картата. Възможно е и Стоянов да е използвал за основа на част от новите държавни граници някои от административните граници, фигуриращи в картата. Дали действително е съществувала такава карта с начертани в нея граници е въпрос, който трябва да се проучи допълнително.

Важно е да се установи какъв е отзвукът от проекта. По този повод Димитър Василев пише: „Тая дописка силно разтревожила някои австрийски държавни мъже и редакторът на „Народни листи“, д-р Грегер, без малко е щял да понесе тежко наказание от австрийските власти, ако в последния момент при корекцията не я бил поправил в смисъл, щото Южна Далмация ще може евентуално да мине към сръбските земи, но само в случай, ако Австрия сама се съгласи и допусне това“ [Василев, Д. 1921, с. 261].

От цитата става ясно, че австрийските власти изразяват недоволство от посочената в проекта възможност Австрия да отстъпи на Сърбия областта Южна Далмация (макар че е предвидено тя да получи като компенсация областта Турска Хърватия). Те не посрещат проекта положително и поради това, че той препоръчва прокаране на нови държавни граници по национален принцип, което би могло да застраши териториалната цялост на многонационалната Австрийска империя (към която някои балкански национални държави имат териториални претенции).

За отзвук от проекта Стоянов пише следното: „...възбудихме силно духовете на всички държавни и обществени мислители в Австрия за предстоящата участ на народите на Балканския полуостров. Едни от душа се радваха заради предполагаемото осъществяване на идеите, изказани в речената дописка, други силно възнегодуваха срещу тия идеи, а на трети и злъчта се пукаше от яд, че се е дало чрез печата гласност на тия „дръзки идеи“ [Стоянов, В. Д. 1888 а. Бележка..., с. 1001].

Проектът предизвиква отзвук и сред сърбите. Възрожденецът пише: „Но сръбските прекалени шовинисти не останаха по-долу от (с)поменатите австрийци в страстното проявление на своето дълбоко възнегодване срещу предметната цариграшка (цариградската, изпратена от Цариград – б.а., Д.Й.) дописка, или по-добре срещу нейния автор, който дръзнал да пише и разпространява такива диви, според тях, и с нищо неоправдани идеи за бъдещите най-близни съдбини на Балканския полуостров“ [Стоянов, В. Д. 1888 а. Бележка..., с. 1002].

По-надолу Стоянов обяснява, че тогава Сърбия планира да стане южнославянски Пиемонт, че след премахването на османското владичество желае да постави всички балкански славяни под своята власт [Стоянов, В. Д. 1888 а. Бележка..., с. 1002–1003].

Той пише още: „И така нашите слаби статии за България и въобще за бъдещите съдбини на Балканския полуостров, които се обнародваха в разни чехски и отчасти в немски издания в Австрия, при всичко че бяха писани от младежка ръка, произведоха в свое време доста силно впечатление и между известните сръбски патриоти, които повдигнаха голяма паплач срещу тях, и особено срещу цариграшката ни дописка. Доколкото помним, най-много писаха срещу съдържанието на тази дописка в „Сръбски Дневник“ (издаван в Нови Сад)“ [Стоянов, В. Д. 1888 а. Бележка..., с. 1007].

Стоянов завършва своя коментар по следния начин: „От всичките австрийски словене (славяни – б.а., Д.Й.) само поляците посрещаха такъв род статии за България с едно мълчаливо неодобрение, а всичките други словене, като русите в Галиция и Маджарско, и особено словаците, словенците, хърватите и чесите (чехите – б.а., Д.Й.), ако и да са те чеда на римокатолическата черкова, посрещнаха ги с пълно съчувствие и ги четяха с истинско душевно наслаждение“ [Стоянов, В. Д. 1888 а. Бележка..., с. 1008].

От приведените цитати става ясно, че проектът предизвиква значителен, но противоречив отзвук в Австрия – някои не го одобряват (например австрийските власти, сърбите и поляците), но други се отнасят положително към него (по-голямата част от славяните в империята). Особено негативен е отзвукът сред сърбите, които тогава искат да доминират на Балканите и разглеждат свободна България като свой потенциален конкурент и противник.

Когато се разглежда въпросът за границите на България според проекта на Стоянов, е полезно да бъде направен опит за тяхното по-детайлно очертаване (въпреки съществуващите рискове). По-долу са посочени вероятните трасета на въпросните граници според виждането на автора на настоящата статия.

а) Северна граница (с Румъния)

Тя изцяло съвпада със старата граница между Румъния и Османската империя по р. Дунав (простираща се от устието на р. Тимок на запад до Черно море на изток). В границите на България влиза цялата историко-географска област Добруджа заедно с Дунавската делта.

б) Източна граница (с Черно море)

Тя е изцяло морска и се простира от устието на Очаковския канал на Дунавската делта (разклонение на Килийския дунавски ръкав) (на север) до една точка източно от гр. Подима (на юг). В границите на България вероятно влиза и малкият черноморски Змийски остров (към 1863 г. част от Османската империя), разположен на около 40 км източно от делтата на р. Дунав, имащ важно стратегическо значение.

в) Югоизточна граница (със Свободния град Цариград)

Тази граница на България е най-късата и следва изцяло старата Анастасиева стена. Последната (известна още като Макрон Тихос) е построена през 512 г. от византийския император Анастасий I, за да защитава Цариград от запад срещу нашествията на варварите. Тя пресича целия Цариградски полуостров. Простира се от една точка източно от гр. Подима (на брега на Черно

море) до една точка западно от гр. Силиврия (на брега на Мраморно море). Към 1863 г. стената е в руини, частично е запазена само нейната северна част.

В една своя публикация от 1888 г., в която описва какви трябва да бъдат границите на бъдеща обединена България, Стоянов отбелязва, че на югоизток тя трябва да се простира до Анастасиевата стена („Анастасови стени“). Напълно възможно е той да е желал тази югоизточна граница още през 1863 г., макар тя да не е изрично посочена в неговия проект от същата година [**Стоянов, В. Д.** 1888 б. **Към читателите.**, с. 13].

г) Южна граница (с Мраморно и Егейско море)

а) Граница с Мраморно море

Тя се простира от една точка западно от гр. Силиврия (на изток) до входа на Дарданелите, където се съединяват Егейско и Мраморно море (на запад).

В проекта на Стоянов не се посочва изрично, че България притежава излаз на Мраморно море, но до този извод може да се достигне косвено, на базата на следните факти:

1. В проекта пише, че в границите на България ще влезе „цяла Тракия без Цариград и неговата област“ [**Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.)**. а – Т. 1, 2001, с. 78].

В случая най-вероятно в понятието „Тракия“ влизат Галиполският полуостров и северното крайбрежие на Мраморно море (защото те не са изрично изключени от България според документа).

2. В него пише, че Свободният град Цариград ще контролира „цялата източна част на Дарданелите (явно азиатската – б.а., Д.Й.)“ [**Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.)**. а – Т. 1, 2001, с. 79]

Това вероятно означава, че западната част на Дарданелите (европейската, Галиполският полуостров), която той няма да контролира, ще влезе в границите на България.

Излазът на България на Мраморно море е труден за обяснение, защото в исторически план българската държава никога не е притежавала такъв. Той не може да се обоснове с икономически или етнически аргументи. Възможно е причините за него да са следните:

1. Да се „закръгли“ южната граница на България (по принцип морската граница е по-естествена и по-лесна за отбрана от сухоземната).

2. Да се повиши геополитическото значение на България (чрез своя излаз на Мраморно море тя ще може да влияе върху корабоплаването през Босфора и Дарданелите).

б) Граница с Егейско море

Тя се простира от входа на Дарданелите (на изток) до една точка северно от селището Платамонас (на запад). Следва егейското крайбрежие и отначало минава между континента и близко разположените до него най-северни егейски острови Имброс, Самотраки и Тасос. По-нататък заобикаля от изток и юг Халкидическия полуостров (влизащ изцяло в границите на България) и достига през Солунския залив до континенталното крайбрежие (оставяйки це-

лия залив под български контрол). На България принадлежат няколко малки острова, разположени съвсем близо до българския бряг, като например Тасопула (до Тасос), Къзъл ада/Ксеронисон (до гр. Кавала), както и островите край Халкидическия полуостров – Кавканас, Елефтеронисос, Амуляни, Диапорос, Келифос и др. (общо около 10).

Важно е да се отбележи, че тук има не напълно изяснена и доказана държавна принадлежност на някои гранични територии, поради липсата на изрична информация в текста на проекта:

1. Принадлежността на трите най-северни егейски острова Имброс, Самотраки и Тасос. Не е изключено максималист като Стоянов да е искал те да бъдат част от България, защото са разположени близо до българското крайбрежие. Засега обаче изрични писмени доказателства за това няма, поради което те трябва да се смятат за част от Гърция.

2. Принадлежността на областта Пиерия, разположена между долното течение на р. Бистрица (Алиакмон), Егейско море и планината Олимп. В някои карти от онова време (включително и български) тя е извън границите на историко-географската област Македония. Но най-вероятно според проекта, тя е част от България, защото осигурява хинтерланд от юг на важното българско пристанище Солун.

д) Югозападна граница (с Гърция)

Границата започва от брега на Солунския залив в една точка северно от селището Платамонас. По-нататък се изкачва (в направление запад-северозапад) по билата на планините Долен Олимп (Като Олимп), Олимп, Титарос, Камбуница (Камвуния), Хасия, Северен Пинд и Грамос (образуващи естествената природна граница между историко-географските области Македония и Тесалия). Така България получава целия басейн на р. Бистрица (Алиакмон), а Гърция басейнът на р. Пеней (Саламврия). От Грамос границата се насочва на северозапад най-вероятно по билата на планините (или през някои от тях), образуващи вододела между басейните на реките Осуми (влизаща в границите на България) и Воюса (Вьоса) (влизаща в границите на Гърция) – Радомит, Мали Кярища, Требешин, Шпираг, Мали Синдели. След това пресича областта Малакастра и достига и следва устието на р. Воюса до Адриатическо море.

е) Западна граница (с Адриатическо море)

Тя се простира от устието на р. Воюса (на юг) до една точка северно от гр. Драч (Дурьс) (на север).

Излазът на България на Адриатическо море е главната особеност на проекта на Стоянов, която го отличава от всички други подобни български проекти от 60-те и 70-те години на XIX в. (до 1878 г.).

Ясно е, че претенциите на възрожденца към Централна Албания не могат да бъдат обосновани с етнически аргументи. Те се дължат на други причини, вероятно на някои от следните:

1. България има нужда от излаз на Адриатическо море (с важното пристанище Драч) по икономически причини;

2. Излазът на Адриатическо море сериозно повишава геополитическото значение на бъдещата свободна българска държава. Той я превръща във водещ фактор на Балканите, контролиращ всички важни пътни артерии, с които Великите сили трябва да се съобразяват;

3. Тези земи са били част от средновековна България (Първото и Второто българско царство), т.е. българската държава може да ги поиска по силата на историческото право;

4. През Средновековието Централна Албания (и особено долините на реките Девол, Осуми и Семани) е била населена с преобладаващо българско население;

5. Стоянов не иска да допусне създаването на обща граница между Сърбия и Гърция.

Възрожденецът на практика предлага тристранна подялба на Албания между България, Сърбия и Гърция. Възможно е идеята му да е била по този начин да умилюва Белград и Атина и те по-лесно да приемат създаването на голяма България, каквато по принцип не желаят. Така албанците са лишени от правото да имат своя собствена национална държава.

Трябва да се отбележи, че по онова време албанците все още не са смятани за сериозен фактор на Балканите. Те не са вътрешно консолидирани, тяхната освободителна борба се намира в ранен етап. Като цяло Албания и албанците са слабо познати в Европа. Поради тези причини мнозина (сред които явно е и Стоянов) са склонни да ги пренебрегнат, да игнорират техните въжделения. Именно това се случва по време на Берлинския конгрес от 1878 г., на който албанците дори нямат свои представители. На него председателят Бисмарк си позволява да заяви: „няма албанска националност“ [Викърс, М. 2000, с. 47–48], което е напълно неприемливо, защото албанците са един от важните балкански народи. Те получават удовлетворение едва през 1913 г. със създаването на независимата албанска държава.

Присъединяването на част от Албания към българската държава (както и разделянето на албанските земи на три части) е най-спорната част от проекта на Стоянов. Тук обаче е важно да се отбележи, че впоследствие (през 80-те години на XIX в.) възрожденецът се отказва от претенциите си към албанските земи, те вече не влизат сред териториите, които според него трябва да бъдат включени в границите на свободна България [Стоянов, В. Д. 1888 б. **Към читателите**, с. 13].

ж) Северозападна граница (със Сърбия)

Тя започва от една точка на Адриатическо море северно от гр. Драч и първоначално се отправя на североизток. Минава между градовете Круя и Тирана (Тирана влиза в границите на България), пресича планината Скендербег и р. Мат, минава по билото на планината Мали Креще (Аламан), пресича р. Черни Дрин на север от гр. Дебър и достига до планината Дешат. По-нататък следва билата на планините Дешат, Кораб и Шар в направление север-североизток. Минава през Качанишкия проход и на североизток от него се прехвърля

по течението на р. Българска Морава (Южна Морава), което следва на север до старата сръбско-турска граница (с която се съединява в една точка близо до гр. Ниш), оставяйки градовете Гниляне, Враня, Лесковац и Прокупле в Сърбия. По-нататък границата изцяло следва въпросната стара граница чак до р. Дунав. След като напуска р. Българска Морава, тя се отправя на изток и първоначално минава по възвишенията на север от гр. Ниш (който влиза в границите на България), след което се прехвърля по билото на Свърлишка планина. После пресича горните течения на реките Свърлишки Тимок и Търговишки Тимок и се изкачва на билото на Западна Стара планина (което достига в една точка северозападно от прохода Св. Никола). По-нататък следва в северна посока нейните дялове Светиниколска планина и Бабин нос. След това се прехвърля по малката река Безданица, по нея достига до р. Тимок и накрая следва долното течение на последната до р. Дунав.

Прави впечатление фактът, че в проекта е описана по-подробно единствено границата между България и Сърбия. Вероятно за Стоянов тя е много важна от гледна точка на бъдещото създаване на българо-сръбска федерация (тя е трябвало да се уточни лесно и да бъде безпроблемна още от самото начало). А останалите граници на България са очертани само приблизително, затова около точните им трасета съществуват някои въпросителни.

Вероятно Стоянов прокарва границата главно по природни бариери (като например р. Българска Морава и Шар планина), за да бъде тя по-естествена и дълготрайна. И в името на българо-сръбското сближаване жертва в полза на Сърбия една териториална ивица западно от р. Българска Морава, населена главно с българско население (тя включва градовете Прокупле, Лесковац, Враня и Гниляне и има площ около 4000 км²).

Според проекта на Стоянов България е най-голямата по площ и население държава на Балканския полуостров (с население около 6 млн. души), което автоматично я превръща във водещ регионален фактор. Тя има обширни и изгодни от военностратегическа гледна точка граници. Повечето от тях са естествени (речни и морски) и съответно по-лесно защитими. Територията ѝ е компактна, което също е много важно за нейната отбрана. Единствената уязвима част от нея е тесният като коридор излаз на Адриатическо море, който трудно може да бъде защитен при една евентуална война.

От икономическа гледна точка България има огромни природни ресурси и съответно голям икономически потенциал (особено в областта на земеделието). Владеенето на пристанища на 4 морета е от голяма полза за развитието на нейната икономика и търговия.

От геополитическа гледна точка България е много важна не само поради своята обширна територия и многобройното си население, но и поради факта, че владее много важни в стратегическо отношение територии – напр. части от крайбрежията на Мраморно, Егейско и Адриатическо море. И защото може да влияе върху корабоплаването през Проливите. Фактът, че тя контролира части от всички важни пътища на Балканите (който имат и общоевропейска значи-

мост) като например диагоналният „Виа Милитарис“, „Виа Егнация“, Морава – Вардар и др., фактически я превръща в незаобиколим фактор на полуострова (и дори важен фактор в Европа), с който всички трябва да се съобразяват.

Както вече бе отбелязано, според проекта България е най-голямата държава на Балканския полуостров (с площ 234 000 км²) – тя е два пъти по-голяма от Сърбия, Румъния и Гърция (разглеждани поотделно). Според проекта изброените три балкански държави имат сходни площи. Дали това показва, че Стоянов е искал между тях да има „равновесие“? Трудно е да се отговори на този въпрос.

В етническо отношение България, според проекта, обхваща:

1. Цялото тогавашно българско етническо землище в Османската империя (с площ 200 000 км²), с изключение на една териториална ивица западно от р. Българска Морава с площ около 4000 км² (обхващаща градовете Прокупле, Лесковац, Враня и Гниляне), предоставена на Сърбия.

Трябва да се отбележи, че според по-голямата част от възрожденските българи землището обхваща историко-географските области България (събирателно название на Мизия (с Добруджа), Софийско и Поморавието), Тракия и Македония (с изключение на някои най-южни части на последните две). Тези граници се поддържат и от повечето съвременни български историци, включително от автора на настоящата статия.

2. Някои територии на югозапад, юг и югоизток с преобладаващо небългарско население (части от съседни етнически землища) с обща площ 34 000 км²:

а) Централна Албания (територията между Охридското езеро и Адриатическо море, населена компактно с албанци; там живеят и малко българи и власи), включваща градовете Драч, Тирана, Елбасан, Берат, Корча, Поградец и Старово;

б) Южна Егейска Македония (долината на р. Бистрица (Алиакмон) и Халкидическият полуостров), населена изключително с гърци; в нея живеят и малко българи, турци и евреи. Включва градовете Гревена, Кожани, Серфидже (Сервия), Бер, Катерини и Солун;

в) Югоизточна Тракия (включваща Галиполския полуостров и северното крайбрежие на Мраморно море), населена изключително с турци; там живеят и малко българи, гърци и арменци. Включва градовете Галиполи, Родосто, Чорлу, Айробол, Сарай, Муратли, Виза, Мидия и Подима.

Изброените по-горе небългарски територии съставляват около 15% от площта на България.

В заключение трябва да се отбележи, че проектът съдържа следните не-реалистични (към 1863 г.) положения:

1. Отнасящи се до бъдещите нови граници на балканските държави:

а) Създаване на голяма България, притежаваща излаз на Адриатическо и Мраморно море.

Това няма да бъде позволено нито от балканските държави, нито от Великите сили).

б) Създаване на голяма Сърбия.

Срещу нея неизбежно ще се обяви Австрия, а вероятно и други Велики сили.

в) Присъединяване на част от Мала Азия към Гърция.

То ще срещне съпротивата на Османската империя и Великите сили.

2. Отнасящи се до освобождението и конфедерирането на балканските държави:

а) Самостоятелното освобождение на балканските народи.

По принцип постигането на пълно единодействие между балканските държави и народи е много трудно осъществима задача. Но дори то да беше станало реалност, след евентуалната победа над Османската империя те най-вероятно щяха да влязат в конфликт помежду си при подялбата на нейните бивши владения (както например се случва през 1913 г.). И тогава не е сигурно дали щеше да се създаде самостоятелна българска държава.

б) Обединение на балканските държави в конфедерация.

То е невъзможно поради големите противоречия между въпросните държави (главно спорове за територии).

В известен смисъл проектът е изпреварил времето си. Той е твърде дързък и провокативен за 60-те години на XIX в., защото предвижда ликвидиране на тогавашното статукво на Балканския полуостров, установено с Парижкия мирен договор и гарантирано от Великите сили по-малко от 10 години (по-рано – през 1856 г.), което не е реалистично – твърде рано е за промени, и особено за толкова мащабни. Въпреки това в него съществуват и някои рационални положения, той предлага някои интересни (и донякъде логични) решения и поради това не може да бъде пренебрегнат. Необходимо е да му бъде дадена обективна оценка, отчитаща както неговите положителни, така и неговите отрицателни страни.

Проектът съдържа някои справедливи положения – например освобождението на България (при което се запазва целостта на българското етническо землище), както и почти пълното национално обединение на Сърбия и Гърция. В тази своя част той съответства на тогавашните възжелания на балканските народи, което му придава прогресивен характер.

Тук трябва да се отбележи, че в проекта на Стоянов се съдържат и някои положения, които по-късно действително стават реалност (макар и след около 50–60 години, т.е. през XX в.). Те са:

1. Бъдещото освобождение на България (макар и не в желаните от Стоянов граници).

2. Сериозното териториално разширение на Гърция на север (при което се създава обща българо-гръцка граница) и в Йонийско и Егейско море (през периода 1920–1923 г. тя дори контролира и част от Западна Мала Азия).

3. Сериозното териториално разширение на Сърбия на запад (макар и под формата на Югославия), което се осъществява през XX в.

4. Почти пълното изтласкване на Османската империя от Балканския полуостров (което се случва едва през 1913 г., но към 1863 г. е невъзможно).

Поради максималистичния си характер проектът на Стоянов (той е най-максималистичният български проект, изработен преди Освобождението) се доближава до други подобни балкански проекти от онова време. Неговите недостатъци (част от които може би се дължат на младата възраст на възрожденеца) донякъде умаловажават неговата стойност и му придават противоречив характер. Но независимо от критиките, които могат да бъдат отправени към него, той е важен, защото е първият с по-подробно очертани граници на бъдещата свободна България. И трябва да бъде изваден от забвение, каквато беше и целта на настоящата статия.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Публикации / Publications

Васил Димитров Стоянов (кратки животописни бележки, извлечени от мемоарите му) 1910 – Васил Димитров Стоянов (кратки животописни бележки, извлечени от мемоарите му). – Илюстрация светлина, II, год. XIX, 1910. [Vasil Dimitrov Stoyanov (kratki zhivotopisni belezhki, izvlecheni ot memoarite mu) – Ilystracia svetlina, II, god. XIX, 1910.]

Василев, Д. 1921 – Димитър Василев. Васил Димитров Стоянов (кратки животописни бележки, извлечени из мемоарите на покойния). – В: Юбилейна книга на Жеравненското читалище „Единство“ по случай петдесетгодишнината му 1870–1920. Жеравна: Читалище „Единство“, 1921. [Vasilev, D. Vasil Dimitrov Stoyanov (kratki zhivotopisni belezhki, izvlecheni iz memoarite na pokoinia) – V: Yubileynna kniga na Zheravenskoto chitalishte „Edinstvo“ po sluchay petdesetgodishninata mu 1870–1920. Zheravna: Chitalishte “Edinstvo”, 1921.]

Викърс, М. 2000 – Миранда Викърс. Албанците. Съвременна история. София, 2000. [Vikars, M. Albancite. Savremenna istoria. Sofia, 2000.]

Жачек, В. 1963 – Вацлав Жачек. Васил Д. Стоянов в Чехия (1858–1868). – В: Чехословакия и България през вековете. София: БАН, 1963. [Zhachek, V. Vasil D. Stoyanov v Chehiya (1858–1868). – V: Chehoslovakia i Balgaria prez vekovete. Sofia: BAN, 1963.]

Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.) 2001а – Васил Д. Стоянов. Съчинения. Том 1. Състав. Дочо Леков; Венцеслава Бехиньова. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2001. [Vasil D. Stoyanov. Sachinenia. Tom 1. Sastav. Docho Lekov; Venceslava Behinyova. Sofia: AI Prof. Marin Drinov, 2001.]

Леков, Д., Бехиньова, В. (съст.) 2001 б – Васил Д. Стоянов. Съчинения. Том 2. Състав. Дочо Леков; Венцеслава Бехиньова. София, 2001. [Vasil D. Stoyanov. Sachinenia. Tom 2. Sastav. Docho Lekov; Venceslava Behinyova. Sofia, 2001.]

Пенчев, В. 1994 – Владимир Пенчев. Българо-чешки фолклористични контакти през Възраждането. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994. [Penchev, V. Balgaro-cheshki folkloristichni kontakti prez Vazrazhdaneto. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 1994.]

Стоянов, В. Д. 1888 а – Васил Димитров Стоянов. Бележка върху някои точки от статията „Българското учебно дело в Турско“, обнародвана в XXIII и XXIV книжка. – Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец, година пета, книжка XXIII и XXIV. Средец, 1888. [Stoyanov, V. D. Belejka varhu nyakoi tochki

ot statiјata „Balgarskoto uchebno delo v Tursko“, obnarodvana v XXIII i XXIV knizhka. – Periodichesko spisanie na Balgarskoto knижovno družestvo v Sredets, godina peta, knizhka XXIII i XXIV. Sredets, 1888.]

Стоянов, В. Д. 1888 б – Васил Димитров Стоянов. Към читателите. – Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец, год. шеста, кн. XXV и XXVI. Средец, 1888. [Stoyanov, V. D. Kam chitatelite – Periodichesko spisanie na Balgarskoto knizhovno družestvo v Sredets, god. shesta, kn. XXV i XXVI. Sredets, 1888.]

Стоянов, Васил (Велко) Димитров (Пометков) 1988 – Стоянов, Васил (Велко) Димитров (Пометков). – В: Българската възрожденска интелигенция: Учители, свещеници, висши духовници, художници, лекари, аптекари, писатели, издатели, книжари, търговци, военни... Енциклопедия. София: „Д-р Петър Берон“, 1988. [Stoyanov, Vasil (Velko) Dimitrov (Pometkov) – V: Balgarskata vazrozhdenska inteligentsia: Uchiteli, svestenitsi, visshi duhovnitsi, hudozhnitsi, lekari, aptekari, pisатели, izdateli, knizhari, tergovtsi, voenni... Entsiklopedia. Sofia: “D-r Petar Beron”, 1988.]

Стоянов, Васил (Велко) Димитров 2000 – Стоянов, Васил (Велко) Димитров – В: Кой кой е сред българите XV–XIX в. София: Анубис, 2000. [Stoyanov, Vasil (Velko) Dimitrov – V: Koj koj e sred balgarite XV–XIX v. Sofia: Anubis, 2000.]

Хаджиниколова, Е. (съст.) 2004 – Васил Д. Стоянов в Чехия (1858–1868 г.). Документи за българското националноосвободително движение. Състав. Елена Хаджиниколова. Прага, 2004. [Vasil D. Stoyanov v Chehia (1858–1868 g.). Dokumenti za balgarskoto nacionalno-osvoboditelno dvijenie. Sastav. Elena Hadzhonikolova. Praga, 2004.]

Из Проект на Васил Д. Стоянов за нови граници на Балканите от 1863 г.

[...]

В. Цариград. Собствена кореспонденция.

(Оригинално писмо)

(Как управляващите европейски сили биха могли да разрешат и напълно уредят Източния въпрос)

Приемливото, бързо и окончателно решаване на Източния въпрос, както и неговото по-нататъшно разумно, справедливо и пълно уреждане върху една трайна и благоприятна основа и по най-лесен начин, който да отговаря на стремежите за осигуряване на мир и спокойствие в югоизточната част на Европа, се състои главно в това, че трябва час по-скоро:

1. *Да се премахне османското господство в Европа* по най-простата причина, че у истинските османци, които представляват около 1/30 от цялото население на Европа, няма никакви жизнени сили – всички са паднали *морално* на най-ниска степен, и от ден на ден чезнат, докато при раята и по-точно при българите и сърбите откриваме как от година на година укрепват и придобиват все по-голяма политическа важност. Тяхното досегашно присъствие в Европа без друго се дължи на милостта на определени егоистични европейски сили, именно на *користолюбивата Англия*, която в последно време оказва най-голяма и морална, и материална подкрепа на Високата порта. Затова най-същественото и най-необходимото условие за пълното ликвидиране на Източния въпрос е да се признае тук *истински неутралитет* между всички европейски сили, т.е. нито една от тези сили да не се меси в работите на Балканския полуостров и когато тамошните християни въстанат, за да добият националните си права, европейските сили не само сами да не помагат на османците, но и да не позволяват някой друг да им помага. Колкото до това, че раята на Балканския полуостров вече е готова дружно да разкъса веригите на нетърпимото иго на поробителите, то в това вероятно днес не се съмнява дори и самият султан.

След премахването на османското господство в Европа ще бъде необходимо:

2. *Да се възстанови българското и сръбското царство* според националните им граници. Българското царство би се състояло от следните земи: така наречената „провинция *България*“ заедно с цяла Добруджа; цяла *Тракия* без Цариград и неговата област; цяла *Македония* и *Южна Албания* чак до устието на *р. Боюса* в Адриатическо море, оттам в посока право на север до град *Драч* на същото море, от Драч на североизток до град *Дибри* на река *Черна Дрина*, където именно се доближаваме до албанско-македонската граница. А сръбското царство биха съставлявали земите: днешна *Сърбия*; *Босна* чак до река *Върбас*, която представлява естествена граница между Босна и турска

Хърватия; *Стара Сърбия*, а именно по коритото на българската *Морава* в посока на югозапад и по-нататък чак до гр. Качаник, лежащ в полите на *Шар планина*, *Северна и Средна Албания*, а именно от Качаник в посока на запад – юг по протежение на веригата на Шар планина и по-нататък чак до град Дибри, и от там право на запад до Драч и Адриатическо море, от Драч пък право на север, чак до границата на *Черна гора*; цяла *Зета и Херцеговина*; освен това към сръбското царство би трябвало да се включи и онази част от *Далмация* и принадлежащите ѝ острови, която се простира от град *Котор* чак до Сплит и оттам на североизток до извора на река *Върбас*. Разбира се, ако Австрия отстъпи доброволно този къс земя, като компенсация би трябвало да ѝ се отстъпи турска Хърватия.

Колкото до това, дали българи и сърби искат или не да бъдат заедно едни с други в конфедеративен съюз, то нека имат пълно право да го решат. Както обаче сега стоят нещата и както се развиват отношенията между българи и сърби, по-скоро като че ли те ще сключат помежду си федеративен съюз и според нас най-умно би било, ако направят така.

3. На гърците трябва да се даде: а) цяла *Тесалия и Епир*; б) всички острови, които лежат в *Средиземно море* на изток от *Италия* – *Йонийските острови*, *остров Кандие* и т.н.; в) цялото западно крайбрежие на *Мала Азия* от остров *Родос* до *Дарданелите* с всички лежащи по протежението му острови.

4. Цариград и крайморските му области, както и цялата източна част на *Дарданелите* трябва да останат напълно свободни и под охраната на европейските сили.

Стане ли така, то би била възможна и вече осъществима една повече или по-малко трайна и задоволителна конфедерация на Балканския полуостров между всички тамошни главни народи, а именно тази конфедерация в югоизточната част на Европа би се състояла от следните три държави: 1) *българо-сръбска федерация*, 2) *подоунайските* румънски княжества или Румъния, 3) кралство Гърция.

Това е накратко цялото предложение и планът за най-щастливо разрешаване и благотворно уреждане на Източния въпрос; този план е най-популярният сред южните славяни.

Публикувано: Васил Д. Стоянов. Съчинения, Том 1. Съставители Дочо Леков и Венцеслава Бехиньова. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2001, с. 78–79. Оригиналният текст на документа е публикуван на чешки език в пражкия вестник „*Národní Listy*“ („Народни листи“) от 28 ноември (28 listopadu) 1863 г., на с. 2, под заглавие: “**V Z Cařihradu.** (Pův. dop.) (Jak by rozhodující mocnosti evropské mohly rozřešiti a úplně vyřiditi otázku východní.)”.

Легенда към картата
НОВИ ГРАНИЦИ НА БАЛКАНИТЕ СПОРЕД
ПРОЕКТА НА ВАСИЛ Д. СТОЯНОВ ОТ 1863 г.
(картографска интерпретация на Д. Йорданов)

I. Названия

АВСТРИЯ	държава
МИЗИЯ	историко-географска област
<i>ЧЕРНО МОРЕ</i>	море
Дунав	друг географски обект

II. Граници

	държавни граници на Балканите към 1863 г.
	нови държавни граници според проекта на В. Стоянов (приблизителни)
	граници на бъдещата българо-сръбска федерация
	граници на съвременна България (към 2019 г.)
	приблизителни граници на българското етническо землище на Балканите към 1863 г. (според вижданията на Д. Йорданов)

III. Други условни знаци

	новосъздадена според проекта държава
	ликвидирана според проекта държава
	държава, членка на бъдещата Балканска конфедерация
	държави, свързани във федерация
	посока на териториално разширение на държава според проекта
	столица на държава
	град

Таблица 1.

**ПЛОЩИ НА БАЛКАНСКИТЕ ДЪРЖАВИ ПРЕДИ И СЛЕД
ЕВЕНТУАЛНАТА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ПРОЕКТА НА В. СТОЯНОВ**
(изчисления на Д. Йорданов)

Държава	Реална площ преди евентуалната реализация на проекта (в хил. кв.км)	Площ след евентуалната реализация на проекта (в хил. кв.км)	Общ размер на всички териториални придобивки според проекта (в хил. кв.км)	Общ размер на всички териториални загуби според проекта (в хил. кв.км)
България	–	234,8	–	–
Сърбия	35,6	124,0	88,4	–
Черна гора	3,9	Ликвидирана е като държава (присъединена към Сърбия)	–	–
Румъния	128,7	128,7	–	–
Гърция	46,5	117,2	70,7	–
Османска империя	352,5 (преки балкански владения без егейските острови)	–	–	352,5
Свободен град Цариград	–	6,8	–	–
Йонийски острови (под контрола на Англия)	2,8	Присъединени са към Гърция	–	–
Австрия	644,7*	650,8	12,6 (Турска Хърватия)	6,5 (Южна Далмация)
Обща площ на евентуалната федерация между България и Сърбия				358,8
Обща площ на евентуалната Балканска конфедерация (включваща Българо-сръбската федерация, Гърция и Румъния)				604,7

* Източник за числото: Beispieleite aus H. A. Pierers Universal-Lexikon der Gegenwart und Vergangenheit, Bd. 12. Altenburg, 1861, S. 412.

Таблица 2.

**ПОДРЕДБА НА БАЛКАНСКИТЕ ДЪРЖАВИ ПО ПЛОЩ ПРЕДИ
И СЛЕД ЕВЕНТУАЛНАТА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ПРОЕКТА НА В. СТОЯНОВ**
(на базата на данните от Таблица 1.)

Реална подредба преди евентуалната реализация на проекта (към 1863 г.)	Подредба след евентуалната реализация на проекта
1. Османска империя (преки балкански владения без егейските острови)	1. България
2. Румъния	2. Румъния
3. Гърция	3. Сърбия
4. Сърбия	4. Гърция
5. Черна гора	5. Свободен град Цариград
6. Йонийски острови	